

XXII YAZI

"Ədalət nədir?" deyə soruşan bir insana cavab vermək çox çətin olur bəzən. Çünki ədalətin olmadığı cəmiyyətlərdə onu tərif etmək, reseptini söyləmək də asan deyil. Yarıdılışın tərəzisidir ədalət. Haqsızlığa uğradıqda ən çox ehtiyac duyduğumuz odur, hamımızın axtardığı, yoxluğunu hiss etdiyi vəziyyətdir. Bəzən bərabər olmaqdır ədalət, bəzən bərabərsizliyə razı olmaqdır, tarazlıqdır, doğru hərəkət etməkdir. Hər kəsə və hər şeyə layiq olduğu kimi davranmaqdır əslində ədalət.

Həyatımızın hər hansı bir anında biz də ədalət korluğu çəkmişik. İstisnasız olaraq bütün canlılar məruz qalır bu vəziyyətə. Təməl ədalətin olmadığı bir cəmiyyətdə yaşayan da olub, mülki ədalətsizliklə qarşılaşan da, bərabərləşdirən ədalətin həsrətində olan da, sosial ədalətə həsrət qalan da, ilahi ədaləti gözləyən də.

İnsanlar nə zaman ki, cəmiyyət olaraq formalaşsınlar, elə o zamandan həyatlarında olub ədalət, yaxud da ədalətsizlik. Bir qisim insan onun arxasınca qaçıb, varlığını qəbul etdirməyə, hökmranlığını tanıtmaya çalışıb, başqa bir qisim insan yoxluğu ilə barışıb, ümidini üzüb, sonuncu qisim isə onu görməzdən gəlib, cəmiyyətdən uzaqlaşdırmağa, səsini boğmağa çalışıb.

Hər üç qisim ayrı-ayrılıqda istədiyini alıb ədalət anlayışından, fərqli dövrlərdə, fərqli cəmiyyətlərdə. Bəzən ədaləti tutub bərqərar edib insanları, bəzən total da olsa gedəcəyi yere gec-tez varlığını görüblər, bəzən də onun kor olduğunu qəbul ediblər. Amma dənılmaz fakt var ki, onu birdəfəlik öldürmək, boğub atmaq əbədiyyən mümkün olmayıb, olmayacaq. Ən qaranlıq quyularda belə bir işin ulduzu qədər işıqdır ədalət, ən çarəsiz vəziyyətlərdə saman çöpü qədər ümidir ədalət.

Bəlkə də tarixin heç bir dövründə başqa heç bir ictimai dəyər onun qədər acgözlülükə gözlənilməyib, bəlkə heç bir hökm onun qədər

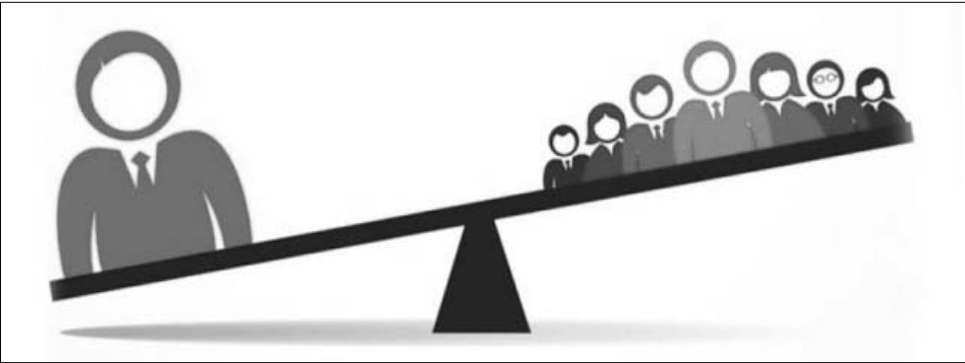
tufanı qaçınılmaq olacaq bu gedişlə. Uşaqların zorlandığı, təcavüz edildiyi, oğurlandığı, istismar edildiyi, qul kimi işlədildiyi, günahsız insanların müharibələrdə, soyqırımlarda qətl edildiyi - ədalətin qovulub çıxarıldığı bir dünyaya Tanrının nəyinə lazımdır ki? Siz olsanız bağınızda ağacın hansı budağını kəsərsiniz? Qurumuş olan budağı təbii ki.

Müharibələrdə öldürülən günahsız insanların, işgəncə verilən məsumların ahı həkk olub dünyanın divarlarına, hərdən eşidirəm mən. Müharibə qan deməkdir, ölüm deməkdir, ağrı deməkdir, bayatı deməkdir. Müharibələrin təməlində də ədalətsizlik, bərabərsizlik dayanır. Dünya ilə ədalət artıq tərs münasibdir. Kimə lazımdır ki bu cür dünya? Qan qoxuyan, ölüm iylənən.

Dünyəvi ədalətdən danışsalar bəzən, qəh-qəh ilə gülmək keçir içimdən. Qul kimi alınan, satılan, istismar, təcavüz edilən körpə

İtirdiyimiz xüsusiyyətlər:

ədalət

arzulanmayıb, bəlkə də heç bir dövrdə onun qədər heç nə narahat etməyib insanları. Əslində bütün insanlar onun varlığına inanır, amma passiv və ya aktiv olaraq cəbhələrə bölünür. Əsrlərdir yazıçıların, filosofların marağını çəkən mövzudur ədalət, haqqında nə qədər yazılsa da heç vaxt yekununa varılmayan mövzudur.

Ədalət əslində insan cəmiyyətində ən ideal dəyər ölçüsüdür deyə bilərik. Əgər bir cəmiyyətdə o hökmrandırsa o cəmiyyətdə insanlar da rahat və qayğısız olur. Çünki o hamının haqqını müdafiə edir, kimsəyə güzəşt, kimsəyə imtiyaz vermir. Onun hegemon olduğu cəmiyyətlərdə kimsə kimsənin haqqını yemir, kimsə başqasına zərər vermir, kimsə haqqı olmayana haqq iddia eləmir. Ədalət, əxlaqi dəyərlər arasında ən dəyərli olanıdır. Çünki onun yoxluğu bütün cəmiyyətin süqutu deməkdir.

Ədalət hüququn, haqqın, cəmiyyətin, insanlığın qayesidir. O ictimai etibarlılığın təməl daşdır. Əgər bir cəmiyyətdə onun yoxluğu hiss edilirsə o cəmiyyətdə insanlar xoşbəxt ola bilməz, kimsə özünün güvəndə, təhlükəsiz hiss etməz. Ədalət çəki daşlarının bərabərliyi, əgər biri digərindən ağır gələrsə o tərəziyə inam olmaz. Ədalətin də gözəllik anlayışı kimi nisbi olduğunu düşünənlər var, çünki birinə görə ədalətli olan bölgü başqasına görə haqq yeməkdir, haqqına girməkdir. "Elin gözü tərəzidir" misali də ədalət anlayışı ilə qardaşdır əslində.

Deyirlər ədalət cəmiyyətin oksigenidir, o olmadan cəmiyyət nəfəs ala və inkişaf edə bilməz. Demokratiyanın təməl daşı da, sülhün xəmiri də ədalətdir. İnkişaf ədalət üzərində

ucalır, əgər bir cəmiyyətdə inkişafdan söhbət gedirsə təməlindəki ədalət faizinə baxaraq anlamaq olar ki, o cəmiyyət ya möhkəmdir, ya da ilk zəlzələdə uçmağa hazır təməlsiz bina-dır.

Yazdıqca düşünürəm, ən son nə zaman görmüşəm ədaləti? Harada, hansı vəziyyətdə şahidi olmuşam varlığına? Elə vəziyyətlərin, elə hadisələrin şahidi olursan ki bəzən, ədalətin olmadığına şübhə etmirsən. Bu hadisələrin şahidi olduğca nitqim tutulur, dilim dönmür, 20 ildən çox müddətdir yazan əlim quruyur. Bəzən şahidi olduğum ədalətsizlik məni usandırır, o vəziyyətləri təsvir edəndə çətinlik çəkirəm sözləri seçməyə, kəlmələri yazıya düzməyə. Boğularaq, boğazım düyünlənərək, qəhərdən uduqna-udquna yazıram bəzi yazıları. Divarları, tavanı, döşəməsi qan olan dünyanın dözülməz hadisələrinə, əyilən ədalət tərəzisinə şahid olduğca, sinirə bilmədiyim, uda bilmədiyim gerçəkliklərini qəbul edə bilmədikcə havalanıram sanki. Belə hallarda ədalətin varlığına kim inandırma bilər mənə?

Bəzən yazılarımin bağırıdığını, qışqırdığını hiss edirəm, çünki elə vəziyyətlər, elə situasiyalar var ki, onu bağırıraq eşitdirmək istəyirsən, yazaraq yox. Ədaləti qapı-qapı, küçə-küçə gəzmək keçir içimdən, bəzən gördüklərimin, eşitdiklərimin yükü çiyinimi əzir, yazacaqlarımın bütün ağrısını, acısını, öldürülən uşaqların əzabını, valideynlərinin çarəsizliyini ifadə edə bilmədikdə, sözlər aciz qalanda, kəlmələr çarəsiz olanda mən də çarəsiz qalıram. Kim inanar belə olanda ədalətə? İtmiş, yox olmuş, unudulmuş hesab etməzmi onu?

Hardasa zibil qutusuna atılan körpənin olduğunu, hansısa ölkənin qaranlıq zirzəmisin-

də istismar edilən uşağın çarəsizliyini, hansı cəhənnəmdə təcavüzə uğrayan uşağın olduğunu düşündükcə gözlərimdən od çıxır. Belə vəziyyətlərdə axtar ədaləti, tapa bilsən qəhrəmanсан. İçində uşaqların-ən məsumların, ən təmizlərin, ən günahsızların yaşadığı dünyamızı nə hala, nə vəziyyətə gətirib çıxardı insanlar.

Hər gün 200 milyon uşağın ac olduğunu, 300 min uşaq əsgərin döyüşə göndərildiyini, hər gün 10 min uşağın aclıqdan xəstəlikdən, səfalətdən öldüyünü, 200 mindən çox uşağın zirzəmilərdə ağır işlərdə işlədildiyini bilib-bilə ədalətin var olduğunu iddia etmək necə də gülüncdür, elə deyil? Bunları bilərək normal həyata davam etmək çətinidir. Öz övladını öpüb bağrına basdıqca hardasa kimsəsiz bir uşağın gözlərini yola dikdiyini düşünürsən, öz balanı yedirsəndə hardasa bir körpənin aclıqdan ağladığını hiss edirsən. Mənən çökürsən, sustalırsan, ədalətsiz dünyanın ədalətini axtarmaq o qədər lüzumsuz görünür ki belə anlarda.

İnsanlar üçün dünya getdikcə cəhənnəmə çevrilir, müharibələr, kaos, qarşıdurma, epide-miyalar, eh-hh, daha nələr... Özü, öz əli ilə evini başına yıxır insan. Özü oturduğu budağı kəsir. Nəinki sosial, mülki ədalətsizlik, təməl ədalət anlayışı -yaşamaq, yemək, geyinmək kimi haqları da əlindən alınıb bəzi insanların. Ümid qalıb ilahi ədalətə, dini kitablarda qiymət günləri haqqında danışılır, əlamətləri yazılır - mənə yaxınlaşıq o günə. Yeni bir Nuh

uşaqların iniltisi gəlir qulağıma bəzən. "İlahi, mən dəli oluram deyəsən" deyə düşündüyüm də çox olub. Qulaqlarımı əllərimlə tuturam, açıram, yenə eşidirəm. Dünyanın tavanı çatlayıb, döşəməsi dəşilib, divarları yıxılıb, daha boğa bilmir o səsləri. Ədalətin səsi o qədər gur çıxa bilirmi sizcə? Kim eşidib? Kim görüb?

Eynşteyn deyirdi ki, əgər dünyada xoşbəxt olmayan birçə uşaq varsa o zaman bütün yeniliklər və icadlar böyük bir heçdir. Atın o icadları dənizlərə, yandırın o böyük itxatları - əgər dünyada yaradılışın incisi olan birçə insan əzab çəkirsə nə əhəmiyyəti var ki onları? Əgər ədalət hamı üçün bərabər paylanmayıbsa niyə "insanlar bərabərhüquqludur" deyə yalanlar danışılır, vədlər verilir? Topal ədaləti də görmür çox insan, heç axsaya-axsaya da gəlib çıxır axı ədalət.

Ədalətin olmadığı cəmiyyətdə əxlaq da olmaz, çünki insani dəyərlərin ən təməli ədalətdir. Əgər o boğulursa, yox edilirsə digər insani dəyərlər də doğrulmadan məhv edilir deməli. Bütün haqsızlıqlar cəmiyyətdən doğulur, bütün günahkarları cəmiyyət yetişdirir, amma ədaləti də cəmiyyət doğur, böyüdür. Günah varsa, günahkar da var deməli, ədalətsizlik varsa tərəzi də vardır mütləq. Dünyanın ədalət tərəzisinin əyilməsi yeni günahkarların doğulması deməkdir, əyilməməsi üçün hamı səfərbər olmalıdır.

Lalə Mehralı